ګالیلیؤ په ډاګه وایي : «ځان پؤهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

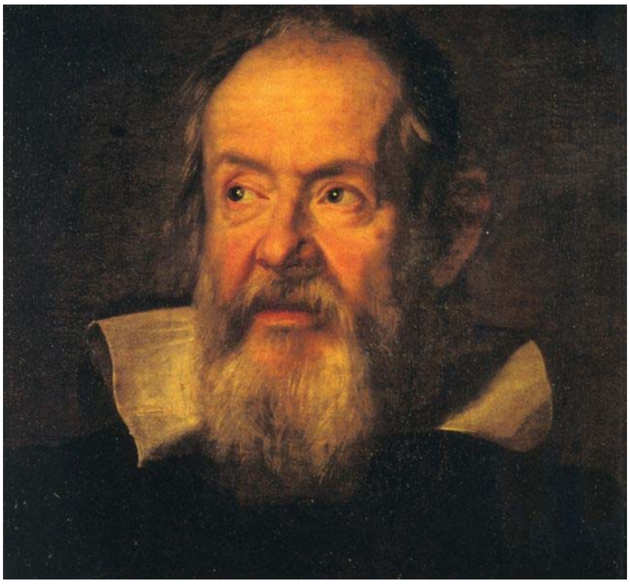

په ټول مسیحي پېر کښې هر یوۀ مسیحي دا منلې وه چي د اینجیل هر توری هرمرو ریښتونی دی او د پوښتني پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی مځکه د ټؤل جهان یوا داسي منځکی دی چي لمر او ستوري باید يې شاوخوا چورلېږي.

Ketabton.com

د لوتر په بیاسمون پسې چي کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چي په سربېرنه تؤګه همېښني او ریښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتني سره مخامخ شول. شک او پوښتني ته چي کوم څیز خوځښت ورکولؤ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکي پوهنه وه چي هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندني او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چي مځکه غونډه ده. ستورپېژندني او جوغرافیه پوهني دومره پرمختګ کړی ؤ چي دغسي سمندري مزلونؤ ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمي پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچي په نامۀ یو کس د نړۍ دغسي نخچې کښلې وې چي په مټ یې څېړونکي وتوانېدل چي اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼتري (ریاضي) او ستورپېژني یو ښؤونځی ورغولؤ چي پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤریؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ښېخي اسانه شوه چي د ستؤرؤ د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایګي په مرسته په سمندرونو کښې د تګ راتګ لپاره لوری او لوډن پیدا کي. موکناتیسي لوډنښود (compass) دومره اسانتیا پیدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللای شول چي په اونیو اونیو او کله به یې ان په میاشتو میاشتو وچه مځکه نه لیدله.

کاري اړتیاو یوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګروهه او پدل باندي نه وه ولاړه بلکې په داسي ریښتیاو باندي ډډه لګولې وه چي ښخي په کره توب او پام سره یې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پوهنې لکه الکیمي او ستوږ پېژندنه ،چي ساینسي خو ښخي نه وې مګر ساینسوزمه وې ، اوس ځای ساینسي لټون لره پرېښودلو. د همدغه ساینسي لټون په مټ په راتلونکو درېیو پېړیو کښې اینسان خپل چاپېریال بدل کړ. او کله چي یې دغه کار وپه بریالیتوب سره ترسره کړ نو هاله وتوانېدلو چي هغه سوچ هم ښخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به یې کولو. نور نو هغو داسي سوچ نه کولو چي یوازي او یوازې بس د ده لپاره دا ټول جهان پینځول شوی دی. بلکې دا یې منلې وه چي هغه یو ناتوانه او کمینه ژوی دی چي ښخي لنډ ژوند لري او په یوې ورې ټیکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه یې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت ښرت جهان کښې د یوه ټاپي، یوې دانې او یا یوه اتم ځای لري او بس.

خو زوړ سوچ او زړه ګروهه هم په ځای ارامه پاته نه شوه. په تېره بیا زړه مسیهي کلیسا خو ښخي دغه ګای ته نه وه تیاره. هغې خو ښخي په لرکسي (ټیلیسکوپ) کښې له کتلو څخه نټه وکوله چي دا یې زباتوله چي نور نو اینسان د جهان په منځکي کښې ځایګی نه لري. دا یو کوچنی ګای نه و بلکې دومره غټ و چي هغه ګروهه یې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تورپېره راوروسته ټول لوېدیځ ښارتنوب (Civilization)ولاړ و. د امیانو لپاره خو دغه نوی ګای ښخي ښمانا ښکاره کېدلو. هغوی به په ډېره ساده توګه ویل، «که چرته مځکه چورلي نو بیا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پیدا کوي، او د اینسانان به څنګه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي ، او داسي ... ».

مګر د دینپوهانو ، ګروهپېژانو او شیخانو لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغو څېړنو به ویل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ښخي توپیر نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چلیږي. په بله مانا، موږ ویلای شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې یو او که دا ووایو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دی نو هم بده به نه وي. دغو څېړنو دغسي نور ښشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اینجیل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پیغام یې ورکولو. مګر بلې خوا ته ګروهه دا وه چي اینجیل خو د خدای وینا ده، نو لځکه دغه څېړنې نه یوازی ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغو ساینسپوهانو او څېړونکو کښې یم هم ګالیلیو و. هغه په کال **۱۵۶۴** کښې زېږېدلی و کوم چي د شېکسپیر د زېږېدنې کال هم دي. ګالیلیو د اټالیې د بیابیداری وروستی ستر کس و. لومړی هغه د جیسویټانو لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شو چېرته چي د ده د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مينه يې ورسره پيدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغۀ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي يې د ارستؤ سکولاستيکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسيکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتياپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر يوه ورځ يې ناساپه د جيوميټرۍ په يوۀ ليکچر کښې برخه واخيستله او له ساينس او ګڼترې (رياضي) سره يې مينه پيدا شوله. څلؤر کاله وروسته يې روغتياپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند يې ګڼترې او فيزيک ته ورکؤ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼترې د څانګې مشر شؤ چېرته چي هغۀ د خپل ژوند اتلس بريالي او پينځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساينس کښې يې د خوځښتونو، او خوځنده څيزونو د ځانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغۀ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مينه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې يې ښه نوم نۀ لرلؤ،ځکه چي هغۀ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بيا هغۀ به د ارستؤ د لارې لارويانؤ ته بدرد ويل چا چي د فيزيک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چي سکولاسټيکه فلسفه به ورته ويل کېدله او د کليسا لخوا يې ښؤونه کېدله. ۳۶۰ کاله تر مسيها مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغۀ يو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه يې کړې وه. د هغۀ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بيا له اربي څخه لوېديځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېهي شيخان په دې لټه کښې ول چي له يوې نۀ يو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه يې د تامس اکيناس تر څارنې لاندي د ارستؤ چورتونؤ ته له مسېهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چي يو وخت داسي راغلؤ چي هغه بېخي پخپله د مسيهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ويلؤ سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګاليليؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغۀ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هيسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندې باندې نورې نانډرۍ راپؤرته شوې وې. يونانيانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چي مځکه غونډه ده، لومړی دا چي د تندر په مهال چي د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چي بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځايځايګيو باندي ښکارېږي. مګر ارستؤ داسي انګېرلې وه چي مځکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نؤر هسک ورباندي شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسي ويل چي په هسک کښې چي د ستوريو کومې غونچې دي هغه خپل ځايځايګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلې لکه لمر او سپوږمۍ چي چورلي. ورسته بيا د ارستؤ د يوۀ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي يو داسي جهان وکښل شؤ چي د ارامې مځکې شاوخوا پينځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره يې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساينس له ناپړيتؤ (عجايبؤ) څخه يوه ناپړيته ده چي د دې جهان يوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د يونانيانو لخوا ريښتيا او سمې پېژندنې پايښت و نۀ موندلؤ. ډيموکريټس او اريسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چي د ارستؤ په پرتله ريښتيا ته ډېرې نيژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارستؤ کسنې د مسېهي شيخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کرښې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو يې په مسېهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راڅوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګاليليؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستؤريؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونيولؤ او ويل يې چي مځکه شاوخوا وربانديچورلي. د کؤپرنيکس ستر تيسيز، چي *« هسکينه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ دربيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پؤهانؤ خو د هغۀ ګڼتره د هيڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نۀ ول چي د هغۀ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليؤ لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو ريښتيا وي. هغۀ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چي هغۀ پخپله ليدلای او شمېرلای نۀ شوه نؤ تر هغؤ پوري يې دا نۀ ويل چي ريښتيا ده. که څه هم هغۀ خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ اېسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارستؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پؤهېدلؤ چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال **۱۶۰۹** په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليؤ د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جؤړه کړې وه چي ډېر لري څيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليؤ په لاس ورغله نؤ هغۀ په ډېر ځېرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په يوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دواړؤ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغۀ د کږلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چي د سکې د يوۀ نل په دواړؤ سرونؤ باندي چي هينداري ولګول شي، د دواړؤ شيشؤ يوه يوه خوا دي پټلۍ وي مګر په دواړؤ شيشؤ کښېږ دي د يوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګاليليؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جؤړ کړؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۶۰۹ کښې هغهٔ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې مینارې ته وخېژوله. د هغهٔ ځای واکمن او شیخان هغهٔ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترېخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغهٔ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغهٔ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدهٔ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغهٔ د سپؤږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې بېخي د چا باور نهٔ کېدلؤ. هغهٔ ځینه داسې ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیڅا نومونهٔ هم نهٔ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړی رارسېدلې وه چې هغهٔ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغهٔ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسې ارامه او ولاړه نهٔ ده لکه څنګه چې ارسټؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۶۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغهٔ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دهٔ زباتولای شول چې کوپرنیکس ریښتونی ؤ؟

ورپسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه ابسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازې دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چې دا یوازې د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیبنتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نهٔ شؤ چې : کوپرنیکس بېخي ریښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لاروړکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دۀ د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه ورورسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغۀ دوی راوغوښتل چې پخپله د دۀ په لرکسي کښې وګورې. نو ځینه یې رانۀ غلل. او کوم چې راغلل په هغو کښې ځینو ویل چې په لرکسي کښې خو یې هیڅ هم ونۀ لیدل او نورو بیا د هغۀ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په نانډریو اخته ؤ نو کلیسا بېخي کار نۀ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته درکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کې. په کال ۱۶۱۰ کښې هغۀ ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارني ټیسکوني کښې د ګېټرې په ځانګې کښې د لوی ډېوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغۀ نوې دندې او چوکۍ هغۀ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغۀ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارستو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب ؤ چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاته ؤ.

هغه روم ته د دې لپاره روان ؤ چې په مسېحي ګروهې ته ګټه ورسوي نۀ دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کې. په لومړي سر کښې هلته د دۀ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونۀ بللې او د یوۀ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری ؤ. هغۀ اوس اوه ځلوېښت کلن شوی ؤ کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغۀ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارستو سوچ سم نۀ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نۀ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نۀ ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نۀ یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومني چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونۀ شول. کله چې هغۀ له رومه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نۀ وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نۀ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوټې او نانڊرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښوونکي لخوا وکرل شۀ. هغۀ کوسیمؤ بوسکالیا نومېدلؤ او په پیزا پوهنتون کښې ښوونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مؤر په غوږ کښې په پسپسي وویل چي ګالیلیؤ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چي په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغؤ يې کلکه ګرؤهه لرله. هغې د ګالیلیؤ دوست، بېنډېټؤ کاستېلي وروغوښتلؤ او د ګالیلیؤ په باره کښې يې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیؤ اګاه کړؤ. په ځواب کښې ګالیلیؤ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندؤ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلؤ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیؤ او کلیسا تر منځ لومړۍ نیښته پیدا شوه. ځکه چي یوۀ امي کس د دینپؤهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښؤدلؤ. په ناګاهۍ کښې ګالیلیؤ خپلؤ دوښمنانؤ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چي هغؤ ورته له ډېره وخته کوت کولؤ.

هغۀ غوښتل چي کلیسا په دې وپوهوي چي کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چي هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستؤ او پؤهؤ کسانؤ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلؤ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیؤ د دوښمنانؤ ګوتؤ ته هم ورغلؤ.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چارواکؤ زیات وخت د اینجیل په لوستلؤ تېرولؤ او ډېر سوچ به يې ورباندي کولؤ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چي د اینجیل ایتونه د ګالیلیؤ له څېړنؤ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چي لومړی يې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

> لمره، ته په ګیبیون باندي ودرېږه.
> او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
> او لمر په ارام ودرېدلؤ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
> ترڅؤ چي ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلؤ.

د کلیسا پلارانؤ به پوښتنه کوله چي لمر څنګه درېدلای شي چي کوپرنیکس وایي چي هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چي نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

> هغۀ یو چنغؤل دی چي له خونې راوځي،
> هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
> هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
> او د هغۀ په پای بېرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چي ګالیلیو يې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شۀ. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګای پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دهٔ ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۷۱۴ او ۱۷۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېری د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نهٔ ؤ وهلی. ځينو به ويل چي ګاليليؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوی به د نوها پيغمبر په کيښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ بېلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نهٔ يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي ګاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې رېښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډهٔ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دهٔ څېړنې بېخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۷۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډهٔ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نؤ ناندريۍ بېخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې رېښتينۍ او ناندرۍ روانې وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغهٔ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به بېخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نهٔ شوه نو په پای کښې لوی پاپا وويل چي دغه مرڼه دي سپېځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نهٔ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو څۀ روځې وروسته کارډینل بېلارماین وګومار شۀ چې ګالیلیۀ ته ووايي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کیسه په دوۀ ډولونۀ تر موږ پورې رارسېدلې ده. ځینه کسان وايي چې ګالیلیۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنیکس د کسنۍ تنګه نۀ کوي. او ځینه نۀر بیا وايي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بندیز شوې کسنۍ څخه بېخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به یې تنګه کوي او نۀ به یې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرۍ خو ګالیلیۀ په یوۀ نۀ یوۀ ډول یوه بریا ګڼلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او ترټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رغبدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کلیساګانۀ له میمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازې دومره ویل شوي ول چې د د کوپرنیکس د کسنې د ریښتینولۍ په زباتولۀ به بندیز وي. مګر هغه بیا هم د ګڼترۍ (ریاضي) لپاره کارول کېدلای شوه. یوازې د هغې په «ریښتینولۍ» باندې بندیز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هیڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۲۲۳ کښې یې (*Il Saggiatore*) ولیکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنیکس د ملاترېو ترمنځ ګایونه یا ډیالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندې اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترخ کښې یو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمینۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی یې له سوري څخه بېبرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې یې هغۀ زړه رانۍ چې په لومړي سر کښې یې ټولې نانډرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پینځم هم مړ شۀ او په ځای یې ګریګوري پینځلسم کښېناستلۀ څوک چې یو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بیا د هغۀ په ځای باندې کارډینال مافیو باربیریني کښېناستلۀ چې وروسته یې د اربن - پینځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګالیلیۀ سره لیده کاتۀ وکوي.

ګالیلیۀ هم چې روغتیا یې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله یې اوږدې اوږدې لیدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ لیدنۀ کښې ګالیلیۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنیکس د کسنې په ریښتینولۍ پوه کي او سخ (قانع) یې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بریده له ګالیلیۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تیار نۀ ۀ چې د کسنې ریښتیونولي بېخي په ډاګه ومني او یا دې بندیز ورڅخه لرې کي. کله کله به یې دا هم ورته وویل چې «سپېڅلې کلیسا کوپرنیکس غندلی نۀ دی او نه یې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازې دومره وايي چې هغه یو ډول بېره کړې ده او دا چې بېځایه یې خبز وهلی دي. که چیري یو څوک د هغې ریښتینولي زباتولای شي نۀ بیا به هغه بېځایه خبز نۀ بلل کیږي» په ځان باوري او ډاډه ګالیلیۀ داسې و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنیکس په کسنې باندې څه ناڅه لیکلای شي تر څو چې په دینپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغهٔ کؤر ته راستون شؤ نؤ یيې په خپل لوستني چي دوګایه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پیل کړؤ او په ۱۶۳۰ کښې یيې تیار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب یوه غوره ټوټه بلل کیږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت یيې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګایه د کانال ګرانډې په سیمه کښې د درؤ انډیوالانؤ تر منځ د یوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګالیلیؤ خپل انډیوالان، سالویاتي او ساګریدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړهٔ شوي ول. ساګریدو یيې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زیات کار یيې په ژوند کښې له دې دنیا سره دی، ډېر ځیرک دی، او د یوهٔ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالویاتي بیا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زیاته لورینه کوي. درېیم کیردار ساده ګل (*Simplicio*) نومیږي د بدلون لؤرینه نهٔ کوي او وایي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړیږي مګرهغهٔ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان یوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ریښتینیۍ (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چیري مځکه د ختیځ پر لؤر لږ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبایلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېدیځ لؤر ته تويې شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېدیځ لؤر ویشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زیات واټن ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالویاتې د مځکې خوزښت له هغې کیښتۍ سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلۍ په ازاده تؤګه یوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې یيې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نهٔ لري چي هغه څیزونه په مځکې پوري ببخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وریځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګایه ورسې په درېیمه ورځ – چي په ریښتیا ګالیلیو څو کاله وروسته لیکلې وه – درې سره انډیوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالویاتي پیل کوي او وایي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکۍ ټیکۍ (Planet) څخه چي پخپله په کال کې یو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ ببشمبره ستوریو او ټیکیو د ځای ځایګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او ببرت هسک کښې خواره وارهٔ دي. هغهٔ بیا د دغؤ ستوریو او ټیکیؤ د لریوالي په هلکه رغیږي او وایي چي واټڼ یيې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نهٔ شي وررسېدلای. سیمپلیسیو یيې ورغبرګوي او ورته وایي چي خدای هیڅ اړتیا نهٔ لري چي په دغؤ ستوریؤ او ټیکیؤ باندي دومره ناپایه پراخ ځای ونیسي چي اینسان ته یيې هیڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتیا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډي او ورته وایي ، اې ساده سړیه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اینسانانو نسونه نه څیرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نؤر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ یوازي جیوپیټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمۍ هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د یوهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه ریښتینې په ۵۰۰ مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ ریښتینؤ کښې هغوی دربواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندي هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په دربیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کیږي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیارۍ سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې ریښتنیې او وراسه دومره زورَوره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار ښېخي د پاپا کرؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۲۳۰ په مې میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتنې او څارنې لپاره خپل لوستنی وړاندي کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ ښېخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پېلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته ښېخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۶۳۲ په پسرلي کښې خپور شو. د هغه ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واټيکان غبرګون لږ ورو او وروسته راغلو ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلو. کله چي د واټيکان چارواکو ولوستلو نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلو نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه ښه غوره کړې ده نو جيسوئيټان به خامخا له هغه څخه ډېر تريخ پلپوټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسوئيټانو يو څه وواييي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړي. هغه باور کولو چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوه دغسي لوستني د چاپولو اجازه يې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنيی و چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغه په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغه باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپور شو نو هغه يې ښه وخت نه و. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګروهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغه د واټيکان په ګټه نه ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتوب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورو کسانو سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيني به ويل چي هغه خو د ګاليليو په شان له ښوېدلو او بې لارې شويو کسانو سره دوستي او ملګرتيا لري او ځينو نورو به ويل چي هغه خو ببخي يو کمزوری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويو کسانو ته هم هيڅ نه شي ويلای. يوه شېخ ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي ببخي له خپلې مانۍ بهر نه شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړه ننوتلې ده هڅي نه چي څوک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټيکانه پورې تللې دي په هغو يې تر لسو لسو ميلو پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څوک چي په دغو لارو تګ راتګ کوي نو هرومرو يې تالاشي اخيستل کېږي.

په دغو ورځو کښې جيسوئيټانو هم د هغه په غوږونو کښې پسپسې پيل کړی و او هره شېبه به يې هغه ته ورپه يادوله چي ګاليليو چي کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولو سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نو يې و پتېله چي پکار ده يو څه زوړ او سام خلګو تر وروښيي. يو ځل هغه د خپلو ايلچيانو يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغو ته وويل: «ستاسي ګاليليو په داسي کارونو کښې ګوتې وهلې دي چي هغه پکار نه و. هغه ما ته دوکه راکړه او له ما يې کار واخيستلو. اوس به زه هم هغه و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپوټ او ګوېږنه

ګاليليو په فلارنس کښې و. د هغه هلته يې خورا لوی لګېدلی و او اګاه نه و چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغه لوستنی ډېرو کسانو کتلی و او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی و او لوستونکو به ډېر ستايلو. هغه ډاډه و چي که چيري کومې ناندرۍ او کشالې راپورته هم شي نو په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغه نيژدې دوست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چي په دېرشؤ ورځؤ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. اېلچیانؤ هڅه وکوله چي د پاپا خشم یو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ویل به یې چي ګالیلیو به یو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګالیلیؤ هغهٔ ته د دریو ډاکټرانؤ لخوا یوه کتونی (سرټیفیکېټ) ورولېږلؤ چي پکښې لیکلي ول: «ګالیلیؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغیو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چي تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بیا یې پیغام ورته راولېږلؤ چي بهانې نهٔ چلېږي او دا ځل یې نؤر هم په کلکه ورته وویل چي که ګالیلیؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر یې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپؤټ ته یې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل **۱۶۳۳** کښې ګالیلیؤ پلپؤټ ته یؤوړل شؤ او په دغه بل ګهیز د لوی څارنوال، بابا ویسنزوی دا فیرنزوالا، مخې ته لومړنی پېشی ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چي، ایا هغهٔ پوهېږي چي د څه لپاره پېشی ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وویل چي کوم لوستنی چي یې لیکلی دی د هغهٔ په تؤر یې به یې راغوښتلی وي. ګالیلیؤ په ډېره هوشیاری او ځیرکوالي هغوی ته وویل چي دهٔ ۱۶ کاله مخکې ژمنه کړې چي د کوپرنیکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به یې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چي د یوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه وربandي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چي تا د دغه لوستني د لیکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وویل چي نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ یې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټینګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چي مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بیا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه یې ځانونه پرې پوه کړل چي ګالیلیؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټېکه زباته کړې ده. او هم یې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چي دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چي ګالیلیؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چي هغه په کال **۱۶۱۶** کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چي د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چي د کلیسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ویل چي دا واک یوازي کلیسا لري چي څه سم دي او څه ناسم دي. یو امي او جنجالي کس چي په دین او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښؤونه دي وکوي.

لویې څارنوالی له ګالیلیو سره یوازي او پټې لیدنې او کتنې وکولې او هغه ته یې وویل چي خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانی سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به یو ډول نه ډول سزا بیا هم ورکي. او هغهٔ وچه نتهٔ (انکار) وکوي نؤ بیا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پیل کي چي په دؤدیزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کیږي چي کوفر یې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته يې هغهٔ يو ځل بيا پېښۍ ته راوغوښتلؤ چي پخپله منتهٔ (اقرار) ډاګيزه کي. هغهٔ وويل چي تېرې د پلېؤټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنی يو ځل بيا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهيسي نهٔ ؤ لوستلی نو ځکه خو بېخي داسي ورته ښکاره شؤ لکه يو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه يو بل چا چي ليکلی وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني ابلچي ته په لاس ورکړؤ چي يوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور بېخي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي يې هغهٔ د ټوسکاني ابلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړزوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان ياغي او سرؤبن نهٔ ؤ چي د ريښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ يو داو يې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښيي چي ريښتيا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منټه ريښتيا خو به بيا هم ريښتيا وي.

په ١٠ مۍ هغهٔ يو ځل بيا پېښۍ ته راوستل شؤ. هغهٔ يو ځل بيا د شيخ ببلاماين لخوا لاسليک شوی کتؤنی (سرټيفيکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې ليکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نهٔ سم بولي او نهٔ به يې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نهٔ ول پکښې ليکل شوي چي هغهٔ به يې ښؤونه نهٔ کوي او يا به څېړنه ورباندي نهٔ کوي. خو بيا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د يوې وړې سزا په تؤګه به ورته لړه ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ يې وويل چي په دې کار کښې هيڅ نرمښت نهٔ شي کېدلای. ګاليليؤ له هغې وايې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نبغ په نبغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېړنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چي توبه وباسي. بيا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليؤ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېښۍ ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چي د پټولېمي لېمون ريښتيا او سم دی چي وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لېمون بيا ريښتيا نهٔ دی بللی.» ګاليليؤ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګۍ و نهٔ منلې. بلکې هغوی وويل چي دهٔ چي کوم لوستنی ليکلی دی د دهٔ اري لېمانهٔ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګاليليؤ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغهٔ څه وشول چي ګاليليؤ يې هيڅ کله هيله نهٔ لرله. دغهٔ مشر ،سپينږيری هوښيار کس چي زړهٔ يې له هرڅه مات شوی ؤ، سرتؤر سر، ابېلې پښې، د سزا په کاليؤ کښې نغښتی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوایستل شؤ او بیا دي ته اړایستل شؤ چي د یوۀ ډېر ستر سلبب مخې ته خپل سر ټیټ کي. جاره واره شیخان او ملایان ولاړ ول چي دۀ ته یې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنیکس له لېمون څخه لاس په سر کیږي، د دۀ په لوستنی، دوګایه، باندي به د کانون له مخې بندیز لګول کیږي او لیکوال دي یې په زندان کښې بندیوان شي او تر دریؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وایي چي د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چي کلیسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې یې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې یې ریځ وړلؤ. خو تر څؤ چي هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ نؤ بیا به یې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پیل کړه او په دې ډګر کښې یې تر ستؤرپېژندنې هم زیاتې بریاوې وموندلې او د نوي فیزیک بنسټونه یې کښېښودل.

ګالیلیؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بیستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هیله څرګنده کړې وه چي په فلارنس کښې د سانټا کؤر کلیسا په هدیدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړیو سره یو ځای ښخ کړ شي. د کلیسا نؤر شیخان تیار ول چي جنازه یې وکوي، بیا یې هلته یې ښخ کي او ګؤر یې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېریني خپل زېل او کینه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه یې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې یې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چي د هغۀ دوه نؤر هیوادوال، میشلانګلیو او ماکیاویلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کلیسا د هغۀ له لوستنې بندیز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چي په اټالیې کښې راټوکېدلې د بیابیدارۍ ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کلیسا ورباندي بریالۍ شوې وه. مګر ګالیلیؤ چي د اینسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه یې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټالیې په ځای په نؤرو هیوادونؤ او اولسونؤ کښې داسې ښاغلي پیدا شول چي دا زبات کي چي د ساینس کانون یوازې او یوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ یوه داسې څېړنه چي نۀ د کلیسا او نۀ د کوم بل زورګیر لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چي د ساینسي لټون لپاره کومه لاره پرانیستله تر درېنیمو پېړیؤ پوري د پؤهنې مینانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي یون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ریښتیاؤ او ازادۍ سره مینه وه چي د اتلسمې پېړۍ د لیتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ یې و پینځولؤ. د دې غورځنګ دا چیغه وه چي (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چي پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library